

ӨСВӨР НАСНЫ ЭТГЭЭДИЙН ХОЛБОГДСОН ХЭРЭГТ МӨРДӨН ШАЛГАХ АЖИЛЛАГАА ЯВУУЛАХ ОНЦЛОГ

Цагдаагийн сургуулийн Мөрдөх
арга зүйн тэнхимийн ахлах багш,
цагдаагийн хошууч Б.Эрдэнэбат

Товчлол. Энэхүү өгүүлэлд өсвөр насны этгээд холбогдсон гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах онцлогийг судлан, нотлох баримтыг бэхжүүлэх, мэдүүлэг авах ажиллагааг үр дүнтэй явуулах аргын талаар товч авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг: Хүүхэд, өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч, мөрдөн шалгах ажиллагаа, мэдүүлэг авах ажиллагаа, сэтгэл зүй.

Үндсэн хэсэг. Монгол Улсад үйлдэгдэж байгаа гэмт хэрэг жил тутам өсөн нэмэгдэхийн хэрээр өсвөр насны хүүхдийн үйлдсэн гэмт хэрэг тогтмол өсөж байгааг сүүлийн 5 жил үйлдэгдсэн гэмт хэргийн судалгаа харуулж байна.

Улсын хэмжээнд 2015 оноос 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн судалгаа¹-нд өсвөр насны холбогдогчийн тоо 2016 оноос тогтмол өссөн, нийт холбогдогчийн тоог, өсвөр насны холбогдогчийн тоотой харьцуулахад 2016 оноос тогтмол буюу 5 жилийн дотор 2.3 хувиар өссөн дүнтэй, нийт гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийн 7.9% нь 14-18 насны өсвөр насны хүүхэд байна.

Уг судалгаанд нийт өсвөр насны холбогдогчийн тоо нь 2015 онтой харьцуулахад буурсан мэт харагдаж байвч, гэмт хэрэг үйлдсэн нийт холбогдогчтой харьцуулахад тогтмол өсөж байгаа нь анхаарал татсан асуудал болж байна.

Улсын хэмжээнд 2015 оноос 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн холбогдогчийн судалгааг өсвөр насны хүүхдийн үйлдсэн гэмт хэрэгтэй харьцуулсан судалгаа.

Он	Үйлдэгдсэн гэмт хэрэг	Гэмт хэрэгт холбогдогч	Өсвөр насны холбогдогчийн тоо			Өсөлт бууралт, хувиар /Гэмт хэргийн холбогдогчтой харьцуулсан байдлаар/
			15 хүртэлх насны	18 хүртэлх насны	Нийт	
2015	27757	24857	419	983	1402	5.6%
2016	27167	23805	317	848	1165	4.9%
2017	32259	18131	318	748	1066	5.9%
2018	36220	16389	426	530	956	5.8%
2019	31254	17110	595	761	1356	7.9%

Өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагчид холбогдох хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахдаа ЭХХШТХ-д заасан ердийн журмыг баримтлахаас гадна, уг хуулийн 18 дугаар бүлэгт заасан “Өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчид холбогдох хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тусгай жарам”-ыг хуульчилсан байдаг.

Гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны этгээдийн сэтгэл хөдлөл, оюун ухаан, сэтгэхүйн шинж, насны онцлог байдлаараа тусгай журам, үндэслэлд хамаардаг мөрдөн шалгах нэгэн онцлог

¹ Police.gov.mn. ЦЕГ-ын 2015-2019 оны гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик тоо мэдээнээс хэсэгчилэн авав.

ажиллагаа юм. Тиймд гэмт этгээдийн нас, сэтгэцийн болон амьдралын дадал, арга туршлагын хувьд нийгэмд бүрэн төлөвшилт олоогүй, эрх зүйн бүрэн чадамжгүй байдлыг нь харгалзан үзэж түүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолыг нь хамгаалах нэмэлт баталгаа бий болгох, хууль дээдлэх, нийгмийн хэв журмыг хүндэтгэх үзэлд сургах, дахин гэмт хэрэг, эрх зүйн зөрчилд холбогдохоос урьдчилан сэргийлэх, хүмүүжүүлэх, үлгэр жишээ зан төлөв олгох шаардлагатай байдаг.

Өөрөөр хэлбэл насанд хүрээгүй, өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч² нь өөрийн үйлдлийг ухамсарлах, хариуцах, мөрдөн шалгах ажиллагаанд заасан эрх, үүргийг бие даан хэрэгжүүлэх, өөрийгөө өмгөөлөх тал дээр дутмаг, гэмт хэрэгт холбогдсон хүүхдийн эрхийг хамгаалах бодит шаардлага практикт тулгамдсан асуудал байдагтай холбоотой.

Гадаадын судлаачид, тэр дундаа ОХУ-ын судлаачид насанд хүрээгүй этгээдийн үйлдсэн хэрэгт:

1. Гэмт хэрэг үйлдсэн хүүхдийн насыг, жил, сар, хоногоор нь тооцон тогтоох,
2. Амьдралын хэв маяг, түүнийг өсгөж хүмүүжүүлсэн нөхцөл байдал, сэтгэцийн хөгжил болон бусад онцлогийг харуулах нөхцөл байдал /биеийн хөгжил гэх мэт/,
3. Насанд хүрсэн этгээдүүдээс хүүхдэд үзүүлсэн нөлөө зэргийг дараах байдлыг заавал тогтоох шаардлагатай³ гэж үзжээ.

Харин Монгол Улсад насанд хүрээгүй этгээдийн үйлдсэн хэргийн талаар нэмж тогтоовол зохих байдлууд⁴-ыг дараах байдлаар ойлгоно. Үүнд:

1. Насанд хүрээгүй яллагдагчийн /шүүгдэгчийн/ төрсний гэрчилгээ, иргэний үнэмлэхний хуулбарыг хэрэгт заавал хавсаргасан байвал зохино. Хэрэв дээрх бичиг баримтууд байхгүй бол иргэний бүртгэлийн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагаас зохих лавлагааг авч хэрэгт хавсаргах замаар насанд хүрээгүй яллагдагчийн /шүүгдэгчийн/ төрсөн он, сар, өдөр, насыг тогтоох нь зүйтэй.

2. Насанд хүрээгүй яллагдагчийн /шүүгдэгчийн/ хувьд амьдралын ямар нөхцөл байдал, хүмүүжилтэй болохыг тодруулахдаа түүний гэр бүлийн байдал, эцэг эхийнх нь өөр хоорондын харилцаа болон хүүхдийнхээ хүмүүжилд хэр анхаарал тавьдаг зэргийг тодруулж, холбогдох этгээдүүдээс мэдүүлэг авах, хэрэв ерөнхий боловсролын сургуульд сурдаг бол хувийн хэргийг нь хуулбарлан хэрэгт хавсаргаж, өмнө нь гэмт хэрэг үйлдсэн эсэх, захиргааны зөрчил гаргаж байсан эсэхийг заавал тогтоосон байх шаардлагатай.

Хэрэв гэмт хэрэг, захиргааны зөрчилд холбогдож байсан бол ямар арга хэмжээ авагдаж байсан, түүний талаар цагдаагийн байгууллагад ямар бүртгэл, судалгаа байгааг тодруулж, зохих баримтыг хуулбарлан хэрэгт хавсаргасан байна.

3. Гэмт хэрэг үйлдсэн шалтгаан, нөхцлийг тогтоохдоо тухайн этгээдийн гэр бүлийн хүмүүжил, гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэсэн шалтаг, шалтгаан, сэдэлт, зорилго, уг гэмт хэргийг үйлдэх боломжийг бий болгосон нөхцөл байдлууд, мөн эцэг, эх болон насанд хүрсэн өөр хүмүүс гэмт хэрэгт татан оролцуулсан эсэх, түүнчлэн эцэг, эх нь үр хүүхдээ хүмүүжүүлэх үүргээс санаатай зайлсхийсэн эсэхийг тогтоосон байвал зохино.

4. Сэтгэцийн өвчнөөр өвчлөөгүй боловч ухаан санаа нь гүйцэд хөгжөөгүй байдал илэрвэл ухаан санааны ерөнхий хөгжил, өөрийн үйлдлийн учир холбогдолыг ойлгож байгаа эсэхийг шинжээч томилж заавал тогтооно гэж Улсын дээд шүүхээс тайлбарласан байна.

Насанд хүрээгүй этгээдийн үйлдсэн хэрэгт явагдах мөрдөн шалгах ажиллагааны тусгай журам нь угтаа хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцсэн байх зорилгоос эхтэй учир энэхүү тусгай журам нь гагцхүү насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчид хамаарах төдийгүй насанд хүрээгүй хохирогч, гэрчид нэгэн адил хамаарна.

² ЭХ-ийн 8.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг “Гэмт хэрэг үйлдэх үедээ арван дөрвөн насанд хүрсэн ба арван найман насанд хүрээгүй байсан хүнд энэ бүлэгт заасан үндэслэл, журмын дагуу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ”

³ К.И. Леонова, В.И. Диденко “Особенности производства предварительного расследования в отношении несовершеннолетних”. Проблемы правоохранительной деятельности, М., 2018

⁴ УДШ-ийн Эрүүгийн хэргийн танхимийн 2009 оны N61 дугаартай зөвлөмж

ЭХХШТХ-иар өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчид холбогдох хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах онцлогийг дараах байдлаар хуульчилсан. Үүнд:

- Өсвөр насны яллагдагч, шүүгдэгчийн хувийн байдлыг тогтоох;
- Өсвөр насны яллагдагчийн үйлдсэн хэргийг тусгаарлах;
- Мөрдөн байцаалтад хууль ёсны төлөөлөгч оролцох;
- Өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагчийг дуудан ирүүлэх, баривчлах;
- Цагдан хорих;
- Өсвөр насны яллагдагч, түүний хууль ёсны төлөөлөгчийг хавтаст хэргийн материалтай танилцуулах;

Мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад хамгийн түгээмэл явагддаг, нотлох баримтаар үнэлэгддэг ажиллагаа бол мэдүүлэг авах ажиллагаа юм.

Өсвөр насны этгээдээс мэдүүлэг авахдаа тэдний сэтгэхүйн болон насны онцлогийг зайлшгүй тооцох шаардлагатай юм. Тиймээс тэдний мэдүүлгийн бодит байдлыг хангах үүднээс эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, өмгөөлөгч, сэтгэл зүйч, сурган хүмүүжүүлэгчийг байлцуулах тухай процессын нэмэлт баталгаануудыг хуульчилсан байдаг.

Насанд хүрээгүй хүмүүсийг байцаахад сэтгэл зүйн холбоо тогтоох явдал маш чухал. Хүүхдийн сэтгэхүйн онцлогийг бүрэн мэдэхгүй байх нь мөрдөгч, хүүхэд хоёрын хоорондын холбоог алдагдуулахад хүрнэ. Сурган зүй болон сэтгэл зүйн шинжлэх ухаанд насанд хүрээгүй хүмүүсийг тэдний физиологийн болон сэтгэхүйн хөгжлийн онцлогийг харгалзан таван бүлэгт ангилсан байдаг. Эдгээр нь:

- 1-3 нас балчир нас;
- 3-7 нас сургуулийн өмнөх нас;
- 7-11 нас бага нас;
- 11-14 нас өсвөр нас;
- 15-18 нас ахлах насныхан гэж ангилдаг ба насны онцлогийг харгалзан тэднээс асуух

асуулт, мэдүүлгийн тактикаа боловсруулдаг.

Ахлах нас буюу процессын хуульд зааснаар 15-18 нас хүртэлх өсвөр насныхны хувьд хямралт үе буюу хувь хүн болон төлөвших үе, эсхүл шилжилтийн нас ч гэж нэрлэдэг насан дээрээ яваа онцлогтой. Энэ насанд тэдэнд ертөнцийг үзэх өөрийн үзэл бүрэлдэн, бие даах хэрэгцээ шаардлага нь эцэг, эх, багш нарын хараа хяналтаас гарах гэсэн эрмэлзлээр илэрч байдаг.

Тэдний сэтгэл зүйн онцлог нь хараат бус, бие даасан байдлыг хүсэх, өөрийн боломж чадварыг хэтрүүлэн үнэлэх, зан төлөвийн хувьд идэвхтэй, хөдөлгөөнтэй, сэтгэлийн хөөрөл ихтэй байдаг төдийгүй, сэтгэл санааны байдал амархан өөрчлөгддөг. Гэсэн ч энэ насанд ертөнцийг үзэх үзэл, зан чанар нь бүрэн бүрэлдэн төлөвшөөгүй байдаг.

Өсвөр насны этгээдийг мэдүүлэг өгч байх хооронд асуулт тавьж болохгүй. Учир нь тэд ярих гэж байсан зүйлээ мартах зэргээр мэдүүлгийн бүрэн дүүрэн байдалд нөлөөлнө. Харин тэднийг анхааралтай сонсвол тухайн болж өнгөрсөн үйл явдлаар зогсохгүй мөрдөгчийн мэдэхгүй хүчирхийллийн өөр хэргийг ч мэдүүлдэг. Харин үйлдсэн гэмт хэргийн улмаас насанд хүрээгүй хохирогч сэтгэл зүйн хямралд хүчтэй орсон байвал мэдүүлгийг хойшлуулах, эсхүл хэсэг хугацааны дараа дахин мэдүүлэг авах нь зүйтэй.

Мэдүүлэг авах мөрдөгчийн дуу хоолой багш, сурагчтайгаа харилцдаг тийм л байдлаар буюу жигд намуун байх шаардлагатай. Хүүхэд хамгийн мэдрэмжтэй нэгэн учраас хуурамч харилцааг хурдан мэдэрч дуугаа хураахын хамт, таныг хүндлэхээ болино.

Өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч нь айдас түгшүүрт ихээхэн нэрвэгдсэнээс болон бусад этгээдүүдийн нөлөөллөөр худал мэдүүлэг өгөх талтайг анхаарах шаардлагатай. Тиймээс мэдүүлэг авах ажиллагаанд оролцуулах хүнийг зөв сонгох нь тактикийн ач холбогдолтой⁵.

⁵ Г.Ганбаатар. Гэр бүлийн хүчирхийлэл, түүнтэй холбогдсон гэмт хэргийг мөрдөх арга зүй. УБ, 2019 он, 45 тал

Хууль ёсны төлөөлөгчдийн зүгээс үзүүлэх нөлөөллийг хязгаарлахын тулд Эрүүгийн процессийн хуульд сурган хүмүүжүүлэгч, өмгөөлөгч, улсын яллагч зэрэг мэргэжилтэн оролцуулж болохыг хуульчилсан байдаг. Практикт эцэг, эх, хууль ёсны төлөөлөгч нь хүүхдэд туслахаасаа илүү бодит байдлыг гуйвуулах, өөрсдөө үлгэргүй байдал гаргах, хүүхдийг айлган сүрдүүлэх зэргээр тэдэнд хохирол учруулах тохиолдол гардаг⁶ болохыг анхаарвал зохино.

Хүүхдийг байцаахад хууль ёсны төлөөлөгч болох эцэг эх нь зайлшгүй байлцах шаардлагатай байдаг ч өсвөр, ахлах насныхныг байцаахад тэднийг байлцуулах эсэхийг онцгойлон анхаарч хүүхдийн өгөх мэдүүлэгт нөлөөлж байна гэж үзэх үндэслэл байвал эрх бүхий хөндлөнгийн оролцогчдыг байлцуулах нь үр дүнтэй.

Дээрх мэргэжилтнүүд мөрдөгчийг бүрэн дүүрэн мэдүүлэг авахад туслах үүрэгтэй. Энэ тохиолдолд мэдүүлгийн өмнө тэднийг тухайн ажиллагаанд ямар үүрэгтэй оролцож байгааг болон биеэ хэрхэн авч явах талаар ойлгуулах нь чухал. Ийнхүү тэдний байр суурийг нь тайлбарлан ойлгуулаагүйгээс зарим оролцогч мэдүүлэг авах мэргэжлийн бэлтгэлгүй мөртөө санаачилгыг өөртөө авснаар тухайн ажиллагааг тасалдуулах нь бий.

Хөвгүүд эрэгтэй сурган хүмүүжүүлэгчтэй мэдүүлэг өгөхийг чухалчилдаг бол, охид эмэгтэй сурган хүмүүжүүлэгчтэй мэдүүлэгт оролцохыг илүүд үздэг. Боломжтой бол өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагчаас саналыг асуух нь чухал. Тэдний саналыг асуулгүйгээр мэдүүлэг авах ажиллагаанд оруулсан сурган хүмүүжүүлэгч нь таарамжгүй харьцаатай эсхүл айдаг сурган хүмүүжүүлэгч нь бол тэд мэдүүлэг өгөхгүй дуугаа хураан суух болно.

Тухайн мэдүүлгийн гол онцлог нь тэд чөлөөт ярилцлагын хэлбэрээр мэдүүлэг өгч чадахгүй байдаг тул асуулт, хариултын хэлбэрээр явуулж, асуултыг тэдэнд ойлгомжтой үг хэллэгээр тавина. Мэдүүлгийг нээлттэй, үр дүнтэй явуулах бас нэг нөхцөл нь мэдүүлэг авах газрыг зөв сонгох явдал юм. Болж өгвөл хүүхдээс мэдүүлэг авах тусгайлсан мэдүүлгийн өрөөнд уг ажиллагааг явуулах нь тэдний сэтгэл зүйд эерэг нөлөө үзүүлдэг нь шинжлэх ухаанаар тогтсон зүйл юм.

ОХУ-ын эрдэмтэн Д.А.Николайн судалснаар 5-7 насны хүүхдийн анхаарал ойролцоогоор 15 минут, 7-10 насны хүүхдийнх 20, 10-12 насны хүүхдийнх 25, 12-оос дээш насныхны анхаарал ойролцоогоор 30 минут төвлөрдөг⁷ гэдэг нь тогтоогджээ.

Тиймээс мөрдөгч насанд хүрээгүй хүнийг нэг удаа мэдүүлэг авахдаа хоёр цагаас илүүгүй хугацаагаар авах нь тухай хуулийн заалтыг дээд хязгаар нь гэж ойлгож насны онцлогтой холбогдох анхаарал төвлөрлийн хугацааг тооцоолох нь үр дүнтэй.

Судлаачдын үзэж байгаагаар мэдүүлгийг анхаарал төвлөрөх хугацаа дуусмагц завсарлах, мэдүүлгийн төгсгөлд хүүхдийн сэтгэл зүйг хэвийн байдалд оруулах зорилгоор энгийн яриа өрнүүлэх нь хүүхдийн эрүүл мэндэд тустай байдаг аж.

Анхаарах асуудлын нэг нь гэмт хэрэг үйлдэгдсэн гэж сэрдэгдэж байгаа өсвөр насны этгээдээс гэрчийн мэдүүлэг авах явдал юм. ЭХХШТХ-ийн 25.2 дугаар зүйлд арван найман насанд хүрээгүй хүнээс гэрчийн мэдүүлэг авахдаа түүний хууль ёсны төлөөлөгч, эсхүл төрөл, садангийн хүн, сурган хүмүүжүүлэгчийг оролцуулах бөгөөд тэдэнд эрх, үүргийг нь тайлбарлан өгч, энэ тухай тэмдэглэлд тусгах талаар тодорхой заасан байна.

Харин өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагчийн хувьд ЭХХШТХ-ийн 5.3 дугаар зүйлд зааснаар өмгөөлөгч заавал оролцуулах тухай хуульчилсан.

Иймд гэмт хэрэг үйлдэгдсэн гэж сэрдэгдэж байгаа өсвөр насны этгээдээс мэдүүлэг авахдаа түүний хууль ёсны төлөөлөгч, сурган хүмүүжүүлэгчээс гадна өмгөөлөгчийг заавал оролцуулах нь тухайн ажиллагааг нотлох баримтаар тооцуулан, үнэлж, хэргийг эцэслэн шийдвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

⁶ Ц.Бүжинлхам, Монгол Улсын ЭБШЗЗ /тусгай анги/. УБ., 2007., 194 дэх тал.

⁷ Д.А.Николай. Особенности показаний малолетних и несовершеннолетних свидетелей и тактика допроса. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. М., 1993. с.7

Дүгнэлт. Практик амьдралд өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч холбогдсон гэмт хэрэгт мөрдөгч болгон ажиллагаа явуулдаггүй, жилдээ 1 хэрэгт, эмэгтэй мөрдөгчид 2-3 хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулдгийг фокус ярилцлагын үр дүн харуулсан.

Дээрх судалгаа нь тухайн чиглэлээр мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах арга барил дутмаг, өсвөр насны этгээдийн сэтгэл хөдлөл, оюун ухаан, сэтгэхүйн шинж, насны онцлог байдалд тохирсон ажиллагааг үр дүнтэй явуулж чададгүйг харуулж байна.

Санал. Дээрхи дүгнэлтийг үндэслээд дараахь саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагчийн холбогдсон гэмт хэрэг, зөрчлийг мөрдөн шалгах ажиллагааны урт болон богино хэмжээний сургалтуудыг тогтмол зохион байгуулан, алба хаагчдыг мэргэшүүлэх, тухайн чиглэлээр дагнасан мөрдөгчдийг тусгайлан бэлтгэх,

2. Хүүхэд, гэр бүл хөгжлийн асуудал эрхэлсэн төрийн болон төрийн бус байгууллагатай Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулдаг тасаг, хэлтсүүдийн хамтын ажиллагааг сайжруулах ажил арга хэмжээг зохион байгуулах, /Годорхой төрлийн мөрдөн шалгах ажиллагаанд уг байгууллагуудын оролцоог нэмэгдүүлэх/

3. Нийслэлийн Цагдаагийн Удирдах газрын Мөрдөн шалгах газарт өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагчийн холбогдсон гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулдаг тусгайлсан нэгж байгуулах⁸ хэрэгцээ шаардлагыг судлан, эрх бүхий албан тушаалтанд танилцуулах,

4. Өсвөр насны этгээдийн үйлдсэн гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийн судалгаанд тулгуурлан урьдчилан сэргийлэх ажил арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулан, үр дүнг тооцдог байх.

⁸ Зөвхөн 2019 онд Улаанбаатар хотод 787 өсвөр насны этгээд гэмт хэрэг үйлдсэн

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль. 2015 он
2. Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. 2017 он
3. УДШ-ийн Эрүүгийн хэргийн танхимийн 2009 оны N61 дугаартай зөвлөмж
4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) ООН 1985 года Насанд хүрээгүй хүмүүсийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын наад захын жишиг дүрэм /Бээжингийн дүрэм/ 1985 он
5. Г.Ганбаатар. Гэр бүлийн хүчирхийлэл, түүнтэй холбогдсон гэмт хэргийг мөрдөх арга зүй. УБ, 2019 он
6. Ц.Бүжинлхам. Монгол Улсын ЭБШЗЗ /тусгай анги/. УБ., 2007 он
7. Д.А.Николай. Особенности показаний малолетних и несовершеннолетних свидетелей и тактика допроса. Автореф. М., 1993
8. К.И. Леонова, В.И. Диденко “Особенности производства предварительного расследования в отношении несовершеннолетних”. Проблемы правоохранительной деятельности, М., 2018
9. Улсын хэмжээнд 2015 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн мэдээ
10. Улсын хэмжээнд 2016 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн мэдээ
11. Улсын хэмжээнд 2017 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн мэдээ
12. Улсын хэмжээнд 2018 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн мэдээ
13. Улсын хэмжээнд 2019 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн мэдээ